

JOŠ O DOLASKU HRVATA

Lujo Margetić

I

1. N. Klaić objavila je 1985. godine rad¹ u kojem je iznijela nove prijedloge za rješenje pitanja odakle su se Hrvati preselili u Dalmaciju, kao i pitanja njihova pokrštenja. Pri tome ona uzima u obzir rezultate našeg rada iz 1977. godine.²

N. Klaić prihvaća »kao trajnu vrijednost Margetićeve rasprave (...) uspješno premještanje hrvatskog dolaska iz VII u kraj VIII st.«³

Kamen-temeljac na kojem ona izgrađuje svoj stav o pitanju stare domovine Hrvata jest rečenica iz 30. poglavlja djela *De administrando imperio* što ga je sastavio neki anonim i koja glasi: »Izvjestan broj godina i Hrvati u Dalmaciji pokoravahu se Francima kao i ranije u svojoj zemlji.« N. Klaić ne slaže se s Hauptmannom i Grafenauerom, koji tvrde da riječi »kao i ranije u svojoj zemlji« nisu sastavni dio narodne tradicije, već da ih je pisac 30. poglavlja nadodao. Po N. Klaić za te je riječi anonimni sastavljač 30. poglavlja imao samostalni izvor.⁴ Naime, sredinom X st. ispitivao je bizantski dvor zašto su se Hrvati uopće digli protiv Franaka⁵ pa je iz Hrvatske poslana hrvatska priča o borbi protiv Franaka, doduše ponešto prerađena.⁶ Prema N. Klaić sve upućuje na to da su Hrvati još sredinom X st. pamtili da ih Franci prate kao neka zla kob ne samo u novoj domovini nego i ranije u staroj postojbini.⁷ Priča je iskrena i uvjerljiva pa smo, sve prema N. Klaić, upravo prinuđeni da staru domovinu Hrvata tražimo u zemlji u kojoj su Hrvati bili pod Francima. To

¹ Klaić, Nada. O problemima stare domovine, dolaska i pokrštenja Dalmatinskih Hrvata. *Zgodovinski časopis letnik* 38, broj 4, 1984, 253—270.

² Margetić, Lujo. Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata. *Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije*, vol. 8, 1977, 5—88.

³ Klaić, op. cit., 257.

⁴ *Ibid.*, 259.

⁵ *Ibid.*, 264.

⁶ *Ibid.*, 269.

⁷ *Ibid.*, 259.

može biti samo Karantanija,⁸ gdje je prema kasnijim vijestima postojala hrvatska župa (pagus Crouati), i čak hrvatska desetina i gdje su Hrvati nesumnjivo imali posebnu političku organizaciju,⁹ tj. posebnu hrvatsku upravnu jedinicu.¹⁰

Hrvati su se preselili iz Karantanije jer su bili nezadovoljni franačkom vlašću,¹¹ a pogotovu politikom vlastitih knezova koji su kao i vladari tražili od njih da prime kršćanstvo. Pri njihovoj selidbi riječ je o »općem kolonizacijskom valu«¹² koji nije izolirana pojava jer su i Slovenci dobili s franačkom vlašću mogućnost kolonizacije.¹³ Hrvati su se po N. Klaić spustili u Liku i obližnja područja (kasnije Banska Hrvatska Konstantina Porfirogeneta), gdje su morali priznati franačku vlast i gdje su knez i njegova družina primili kršćanstvo.¹⁴

Hrvati su po N. Klaić ostali pod franačkom vlašću sve do Branimira. Dokaz bi tome bilo datiranje javnih akata po italskim kraljevima Lotarom (u tzv. Trpimirovoj darovnici) i Karlom III (za Branimira).¹⁵ Međutim, hrvatsko-franačka neprijateljstva počela su već 865/866. pod Domagojem. Doduše, nešto kasnije, 871, Domagoj, kao vazal cara Ludovika, mora u borbu pod Bari, ali, čim Ludovik umire, Domagoj, povezan s dalmatinskim gradovima, kreće protiv italskog kralja, dakle Franaka, koji drže Istru. Nakon Domagojeve smrti Zdeslav, probizantski nastrojen, tjera Domagojeve sinove, ali ga 879. godine ubija Branimir, koji nastavlja s protufranačkom politikom i obraća se sredinom iste godine papi Ivanu VIII kojem obećava vjernost, a papa mu priznaje zemaljsku vlast. Doduše, Branimir još negdje između studenog 879. i veljače 881. priznaje franačkog vladara Karla III kao svog gospodara, ali ta je važna podložnost samo formalna.¹⁶

Podatak iz 30. poglavlja DAI da su se Hrvati krstili pod Porinom treba po N. Klaić povezati s pismima Ivana VIII iz sredine 879. god., tj. s prvim papom koji sanja o primatu rimske crkve nad svim crkvama zapadnog kršćanstva.¹⁷ Hrvatski vladar Porin pod kojim su po anonimu Hrvati kršteni jest dakle Branimir pod kojim su Hrvati konačno stekli punu samostalnost.

⁸ Ibid., 260.

⁹ Ibid., 261. Nismo uvjereni da je »hrvatska desetina« posve prikladan prijevod za decima ad Chroat, jer takav prijevod izaziva dojam da je riječ o jednoj vrsti »slavenske desetine« koja je postojala na širokom području od Baltičkog do Jadranskog mora. O slavenskoj desetini (tzv. decima constituta) na navedenom području za razliku od decima iusta v. u našem radu Pravna osnova crkvene desetine na hrvatskim pravnim područjima, Zbornik Pravnog fakulteta u Splitu, broj XX—XXI, 1983—1984, 57—83.

¹⁰ Ibid., 262.

¹¹ Ibid., 263.

¹² Ibid., 264.

¹³ Ibid., 263.

¹⁴ Ibid., 264.

¹⁵ Ibid., 267.

¹⁶ Ibid., 268—269. Dok je N. Klaić u svojoj Povijesti Hrvata u ranom srednjem vijeku, Zagreb 1971, 248 tvrdila da je Karlman držao u vlasti Istru i da su se Hrvati pod Domagojem borili protiv njega, dotle se ona u radu O problemima stare domovine, cit., 268 ograničava na tvrdnju da Domagoj u Istri napada »italskog kralja«, tj. Franke. Misli li ona pri tome još uvijek na Karlmana?

¹⁷ Loc. cit.

2. Teza N. Klaić temelji se na podacima onoga dijela 30. poglavlja DAI koji govori o Dalmatinskim Hrvatima nakon što su pobijedili Avare. Cijeli taj odlomak glasi ovako: »Izvjestan broj godina bili su i Hrvati u Dalmaciji podložni Francima, kao i prije u svojoj zemlji. Franci su bili toliko okrutni prema njima, da su ubijali hrvatsku dojenčad i bacali je psima. Hrvati to nisu mogli podnositi od Franaka pa su se odmetnuli od njih i poubijali vladare, koje su od njih (tj. od Franaka: L. M.) imali. Zbog toga su Franci podigli protiv njih veliku vojsku. Ratovali su međusobno sedam godina pa su Hrvati konačno jedva pobijedili i poubijali sve Franke i njihova arhonta Kocila. Onda su ostali samostalni i nezavisni i zatražili sveto krštenje iz Rima. Poslalo im se biskupa pa su pokršteni za Porina, njihova vladara.«

Naše je mišljenje da se navedeni odlomak ne može uspješno povezati s dobom Domagoja i Branimira. Već je N. Klaić istakla neke nepodudarnosti, ali ih je pokušala objasniti: sedam godina borba Hrvata i Franaka treba pripisati uobičajenom legendarnom broju sedam; Hrvati nisu poubijali svoje vladare koje su im Franci nametnuli, nego je riječ o ubojstvu Zdeslava, probizantskog vladara a do te »prerade« došlo je još u Hrvatskoj da izvještaj ne bi povrijedio bizantski carski dvor. N. Klaić je vrlo dobro zapazila da se izvještaj ne slaže s povijesnim događajima ni u odnosu na ubijenoga franačkog arhonta Kocila, ali smatra da je to manje važan detalj, koji »nas baš mnogo ne smeta«. ¹⁸

Međutim, u izvještaju anonima ima još neusklađenosti s događajima u doba Domagoja i Branimira.

Tako npr. do ubojstva hrvatskih vladara po anonimom dolazi na početku borbe Hrvata s Francima. Ako bi u anonimovoj priči bila riječ o događajima

¹⁸ Ibid., 270.

N. Klaić je s pravom prihvatila (op. cit., 267) Šišićevu misao da je ugovor Karla III s duždem Ursom uperen i protiv Hrvata. Mi bismo tome dodali još nešto. Naime, taj ugovor u najvećem dijelu svojih odredaba ponavlja odredbe ugovora cara Lotara s duždem Petrom od 23. veljače 840. godine, tzv. *Pactum Lotharii* (vidi R. Cessi, *Documenti relativi alla storia di Venezia anteriori al Mille*, Padova, 1942, 101—108). U t. 7. Mlečani daju ovo obećanje: »quodcumque mandatum domini imperatoris Lotharii (...) nobis nuntiatum fuerit (...) ad vestrum solatium cum navali exercitu contra generationes Sclavorum, inimicos scilicet vestros, in quo potuerimus, solatium praestare debeamus absque ulla occasione.« Dakle, Mlečani obećavaju svoju pomoć na moru carevim neprijateljima, koji nisu ujedno i mletački neprijatelji. Kako su Mlečani i Hrvati sklopili 839. godine mir i kako su 840. godine Mlečani u ratu s Neretljanima, to se tekst ugovora može tumačiti i tako da je on uperen zapravo samo protiv Hrvata, jer jedini oni dolaze u obzir kao Slaveni koji žive uz more. Možda je to previše »pravničko« objašnjenje i možda se doista ugovor odnosi na Neretljane, a ne na Hrvate, kao što smo to s izvjesnom nesigurnošću predlagali u radu *Marginalije uz rad V. Koščaka »Pripadnost istočne obale...«*, *Historijski zbornik*, god. XXXVI, 1983, 270—271. Tamo smo se zadovoljili tvrdnjom da iz toga ugovora »ne slijedi da su Hrvati Lotarevi vazali« (op. cit., 271). Ipak ne vidimo pravog razloga da ugovor Lotara s duždem Petrom ne tumačimo onako kako je sastavljen i napisan. To bi značilo da ugovor iz 840. godine svjedoči o tome da su Hrvati bili već tada posve samostalni od Franaka i da su se njihovi brodovi zalijetali u istarske vode u želji da se domognu plijena, što dakako nije bilo u suprotnosti s ispraznim formalnim priznavanjem franačkog vrhovništva, kao i u doba Trpimira i Branimira.

od 865. do 879. god., onda bismo uklanjanje hrvatskih profranačkih vladara trebali tražiti negdje početkom a ne na kraju borbe, kada Branimir ubija Zdeslava.

Anonim govori o velikoj franačkoj vojsci koja je krenula protiv Hrvata, borila se s njima sedam godina i konačno bila pobijeđena, ali o tome nema baš nikakvih vijesti za razdoblje 865—879. Ludovik II koji je vladao u Italiji od 844. do 875. godine dolazio bi zapravo jedini u obzir, ali o tome da bi on vojevao protiv Hrvatske nema vijesti, premda smo o njegovom životu i aktivnostima dosta dobro obaviješteni. O bilo kakvoj intervenciji u Hrvatskoj Ludovika Njemačkog, Karla II (Čelavog), Karlmana i Karla III u vrijeme od 875. dalje ne može biti dakako ni govora. I tako bi ostao doista jedino panonski knez Kocelj, a u njegovu borbu s Dalmatinskim Hrvatima s pravom ne vjeruje ni N. Klaić. On je od 869. do 874, tj. do njegova nestanka, vodio samostalnu u biti antifranačku politiku, što se vidi po njegovu odnosu prema Metodu. Kocelj se toliko udaljio od istočnih Franaka, da je posve nevjerojatno da bi krenuo u rat po njihovom nalogu — i to još protiv Dalmatinske Hrvatske koju Istočni Franci uopće nisu smatrali svojom interesnom sferom.

Uostalom, ni početak anonimova izvještaja o oslobođenju Hrvata od Franaka ne slaže se s događajima prije navodnog početka hrvatske borbe protiv Franaka. Naime, anonim kaže da su se Hrvati pobunili zato što su Franci bili okrutni prema njima. Franačka okrutnost odnosi se očito na vrijeme neposredno prije ustanka, dakle — na vrijeme Trpimira. Ali, ako uzmemo u obzir nesumnjivu Trpimirovu snagu i ugled, onda situacija, u kojoj bi Hrvati stenjali pod franačkom vlašću, nikako ne može odgovarati njegovu dobu.

Ukratko, čitav anonimov izvještaj ni u cjelini ni u pojedinostima ne odgovara vremenu Domagoja i Branimira.

3. Međutim, anonimov izvještaj ne odgovara u mnogim pojedinostima ni bilo kojem drugom razdoblju hrvatske prošlosti. A to je i razumljivo jer je riječ o narodnoj tradiciji, koja je pribilježena od bizantskih funkcionara u Dalmaciji i poslana carskoj arhivi u Konstantinopol i koja je vrlo nepouzdana jer su tijekom dugoga razdoblja mnoge pojedinosti dodavane ili nestajale pa čitava priča ima legendarni prizvuk. Ipak, kao u svakoj narodnoj tradiciji, tako i ovdje postoji izvjesna nejasna, ali primjetljiva podudarnost sa stvarnim zbivanjima. Ta podudarnost je već odavno uočena. Riječ je o događajima u Donjoj Panoniji 818—823. kada je panonski knez Ljudevit dignuo ustanak protiv Franaka, Einhardovi anali navode da je 818. godine Ljudevit došao do cara i optužio »Kadolaha, grofa i prefekta Furlanske marke za okrutnost«.¹⁰ Ustanak Ljudevita trajao je do 823. godine. Franački anali potanko opisuju dugotrajne borbe koje je Ljudevit vodio s Francima. Valja spomenuti osobito 820. godinu, kada su protiv Ljudevita poslane tri franačke ekspedicije, jedna iz Italije, druga preko Karantanije a treća preko Bavarske i Panonije.

U Einhardovim vijestima nalazimo, dakle, i Kadolahovu okrutnost i franačke vojne ekspedicije protiv Hrvata, a i razdoblje je donekle usporedivo. Da-

¹⁰ Rački, Franjo. *Documenta historiae chroaticae periodum antiquam illustrantia. Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, vol. VII, 1877, 320.

kako, nijedna od anonimovih vijesti ne smije i ne može biti temelj za donošenje bilo kakva zaključka ili tvrdnje ako nije potvrđena nekim drugim izvorom.

Prema tome, i vijest o navodnoj podložnosti Hrvata Francima u staroj dohovini isto je tako nepouzdana, pa čak još i više, jer je riječ o još starijim događajima, o kojima je narodno sjećanje moglo imati još mnogo mutnije predodžbe.

Pada u oči značajna okolnost da su dalmatinski Hrvati prihvatili priču koja se odnosi na panonskog kneza Ljudevita.²⁰ Iz toga treba zaključiti da su Dalmatinska Hrvatska i Donja Panonija bile doista usko povezane. U protivnome ne bi bilo lako došlo do takve identifikacije sudbine i interesa naroda obih područja.

A upravo o toj uskoj povezanosti Dalmatinske Hrvatske i Donje Panonije obavještava anonim u 30. poglavlju: »Od Hrvata što su došli u Dalmaciju odvoji se neki dio i zavlada Ilirikom i Panonijom; i oni su imali samostalnog vladara koji šalje poslanstva (i to poslanstva) iz prijateljstva samo vladaru Hrvatske.«²¹

Suvremena vrela ne nazivaju ni Bornu ni Ljudevita hrvatskim knezovima pa ne vidimo pravog razloga zašto bismo samo Bornu nazvali hrvatskim vladarom, a ne i Ljudevita. Drugim riječima, čini nam se da je postojanje Panonske Hrvatske u doba tih vladara isto tako nesumnjivo, kao i Dalmatinske Hrvatske.

Grafenauer tvrdi da je ta vijest o odlasku dijela Hrvata iz Dalmacije u Panoniju i Ilirik naknadni umetak u izvornu tradiciju. On nadalje tvrdi da su u odlomku što smo ga citirali pod 2) neke riječi također umetnute i da su puko »stilističko povezivanje«, i to »dakako sasvim pogrešno« i predlaže ovakav tekst: »Izvjesci broj godina bili su [i] Hrvati u Dalmaciji podložni Francima [kao i prije u njihovoj domovini].

Ipak, ne vidimo pravog i uvjerljivog razloga za izbacivanje teksta o odlasku Hrvata iz Dalmacije u Ilirik i Panoniju. Jedini »dokaz« za to bila bi Hauptmannova tvrdnja da se radi o »razbijanju misaone veze«. Ali toga razbijanja zapravo nema. Posve skraćena anonimova priča izgleda ovako: Hrvati su došli iz sjevernih krajeva. Jedan dio Hrvata odlazi u Dalmaciju i pobjeđuje Avare. Sjeverni Hrvati ostali su »prema Franačkoj« i nazivaju se Bijeli Hrvati. Od onih koji su došli u Dalmaciju odvojio se dio i zavladao Ilirikom i Panonijom, a oni koji su ostali u Dalmaciji priznavali su vlast Franaka, kao i ranije na sjeveru, sve dok nisu podigli uspješan ustanak. I prema strogim standardima ne bi se mogao optužiti anonim za »prekid misaone veze« jer on posve dobro vlada tijekom priče. Na našu se argumentaciju o tome, koju smo iznijeli

²⁰ To je dobro primijetila već i N. Klaić, *Povijest Hrvata*, op. cit., 203: »Takvo podudaranje s podacima franačkih izvora o Ljudevitovu ustanku daje nam pravo (...) da i anonimov podatak protumačimo kao izvor za panonske Slavene, a ne za dalmatinske Hrvate.« Ovim citatom ne mislimo nikako prigovoriti N. Klaiću da je promijenila mišljenje, jer je promjena mišljenja ne samo pravo, nego i dužnost ozbiljna znanstvenika, ako je došao do novih spoznaja. Tako smo npr. i mi u našem radu navedenom u bilješci 2, str. 30 preuzeli Šišićevu misao da je »franačka vlast nad Hrvatima prestala tek 878. god.«. Samostalno proučavanje vrela prinudilo nas je da od toga odstupimo; vidi Margetić, *Marginalije*, cit., 270 i d.

²¹ O tom podrobnije Margetić, *Konstantin Porfirogenet*, cit., 26—29.

1977. godine, nećemo, dakako, ovdje vraćati, jer na nju do sada nije bilo primjedbi ni s koje strane i jer nam se uostalom čini razmjerno potpuna i uvjerljiva.²²

Ovdje je dovoljno ponovno naglasiti nešto drugo. Ako ne prihvatimo Grafenauerovo brisanje riječi u početku odlomka navedenog u t. 2 — a u tome se slažemo s N. Klaić, — onda taj izvještaj nije neka posve nova priča, koja nema nikakve veze s ranijim tekstom, jer anonimov tekst glasi: »Izvjestan broj godina bili su i Hrvati u Dalmaciji podložni Francima itd.«, čime anonim na jasan i nedvosmisleni način povezuje taj odlomak s prethodnima.

Grafenauer je izbacio dijelove početka teksta što smo ga naveli u točki 2) zato što anonimov tekst ne odgovara vladajućoj (i njegovoj) koncepciji po kojoj su Hrvati došli već u ranom sedmom stoljeću. Ako prihvatimo vladajuću teoriju, onda anonimov tekst doista ne odgovara povijesnim zbivanjima: Hrvati nisu mogli biti u Dalmaciji pod Francima već u ranom VII stoljeću. Ali, Grafenauerovo čišćenje teksta ipak nije uspjelo u cijelosti. Njegov »čisti« tekst (»Izvjesni broj godina bili su Hrvati u Dalmaciji podložni Francima«) ipak ne zadovoljava jer se postavlja pitanje, kako to da »čista« narodna tradicija tako točno zna da su Hrvati pobijedili Avare (u ranom VII stoljeću) i da ona točno zna da su Hrvati bili neko vrijeme pod Francima (u IX stoljeću), ali da prelazi šutke preko događaja u VII i VIII stoljeću i da ih ne pokušava popuniti čak ni makar kako kratkom i makar kako legendarnom pričom.

Po našem mišljenju uzaludno je tražiti »čistu« narodnu tradiciju, koja će ujedno odgovarati stvarnom tijeku događaja, i to upravo onakvom kakav zamišlja autor koji provodi »čišćenje« teksta.

S druge strane N. Klaić u anonimovu tekstu, koji je prepun nepouzdanih i nevjerovatnih vijesti ističe kao osobito pouzdanu rečenicu, u kojoj se kaže da su Hrvati u svojoj ranijoj postojbini bili pod franačkom vlašću. Ne vidimo nikakva razloga zašto bi se upravo toj rečenici pridavala tako velika pouzdanost i vjerodostojnost. Podatak o franačkoj vlasti nad Hrvatima u staroj domovini ima upravo toliko nepouzdanosti koliko i sve druge anonimove vijesti — čak još i više. Njemu stoji nasuprot podatak o Bijeloj ili Velikoj Hrvatskoj, koja nije pod Francima i koja je pradomovina Hrvata — a i on potječe sigurno od narodne tradicije, jer samo Slaven može vidjeti sličnost između »Bele« i »Vele« Hrvatske.

Zato mislimo da nismo vezani u traženju pradomovine Hrvata podatkom o njihovoj podložnosti Francima, a upravo na tome temelji se teza N. Klaić, koja kaže da su samo u Karantaciji Hrvati bili pod Francima.

Dodajmo usput da je pagus Crouuati u Karantaciji obuhvaćao razmjerno malo i brdovito područje dužine oko 15 km i širine oko 12 km, dakle područje koje bi odgovaralo npr. trokutu Žumberak—Samobor—Jastrebarsko. To područje jedva bi se moglo nazvati »Velikom Hrvatskom« iz koje bi Hrvati »kolonizirali« npr. Liku i Dalmatinsko zagorje. Moglo bi se možda pretpostaviti da je u starije doba to područje bilo mnogo veće, ali to su već neprovjerene i malo vjerovatne hipoteze bez oslonca u vrelima.

²² Margetić, op. cit., 13—14.

II

1. Naš rad Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata objavljen je zajedno s »Ocijenom« toga rada napisanom od Mate Suića.²³ »Ocjena« je razmjerno kratka, jer ima nepunih 11 stranica, od toga dvije stranice kratkog prikaza teza i »glavnih argumenata« našega rada i jednu stranicu zaključka. Od preostalih 8 stranica, 2,5 stranice posvećene su Suićevu filološkom razmatranju pitanja odvajanja jednog dijela Hrvata iz nove domovine i »prijelaza u Slavoniju«. Ostaje dakle oko 5,5 stranica kritičkog osvrt na naš rad.

Na žalost, Suić je u tom kratkom tekstu na više mjesta pogrešno shvatio naše analize. Po njemu bi jedan od naših »glavnih argumenata« protiv vladajuće teorije o dolasku Hrvata u ranom VII stoljeću bio da bi njihov dolazak iz zapadnih slavenskih područja morao razbiti jedinstvo južnoslavenskog jezičnog sustava. Međutim, mi to nismo ni napisali niti je to naše mišljenje. Dalje, po Suiću mi smatramo da su Hrvati bili u staroj domovini pod franačkom vlašću pa da je čudno da Avari pozivaju Hrvate pod franačkom vlašću da dođu u Dalmaciju, ali ni to nije naš stav. O tom više dalje u ovome radu. Po Suiću bi nadalje odvajanje jednoga dijela Hrvata iz nove domovine bilo za nas »jedan od argumenata« koji idu u prilog našoj tezi. Međutim, tome nije tako. To pitanje obradili smo marginalno, i to samo zato što se o odvajanju Hrvata u Ilirik i Panoniju govori u anonimovu izvještaju neposredno nakon vijesti o dolasku Hrvata. Uostalom, da smo to doista smatrali marginalnim pitanjem, vidi se i po riječima kojima smo zaključili taj »ekskurs«: »Međutim, vratimo se glavnoj temi.«²⁴ Konačno, Suić je istaknuo da teško i složeno pitanje dolaska Hrvata traži detaljnija razmatranja, a da ona prelaze okvir njegova rada, koji ima samo svrhu utvrditi da li se naše djelo treba tiskati ili ne. I mi smo tako shvatili njegovu »Ocjenu«.

2. Nedugo nakon objavljivanja našeg rada pojavio se i kraći rad Stjepana Antoljaka.²⁵ Pri kraju toga rada Antoljak je izrazio svoje neslaganje s našom tezom da Hrvati nisu došli u ranom VII stoljeću i iznio »izvorni podatak« iz Kronike Izidora Seviljskog koji našu tezu »automatski ruši«. ²⁶ Po Antoljaku Izidor Seviljski piše na jednom mjestu »da su Slaveni početkom pete godine carevanja Heraklija (tj. 615. g.: S. A.) oduzeli Rimljanima Grčku« a na drugom »da su početkom šesnaeste godine carevanja Heraklija (tj. 626. g.: S. A.) Slaveni oduzeli Rimljanima Grčku« u koju Izidor, kako to Antoljak izvodi, ubraja i Dalmaciju.²⁷ »Dakle«, zaključuje Antoljak, »na osnovu ovih izravnih izvornih podataka iz obje Izidorove kronike vidi se da postoji nepobitni dokaz o upadu

²³ Suić, Mate. Ocjena radnje L. Margetića itd., Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije vol. 8, 1977, 89—100.

²⁴ Margetić, op. cit., 29.

²⁵ Antoljak, Stjepan. Obnovljeno i nadopunjeno tumačenje jednoga pasusa u 30. glavi Porfirogenetova De administrando imperio. Godišen zbornik, Filozofski fakultet na Univerzitetu — Skopje, knjiga 5—6, 1979—1980, 1—85.

²⁶ Ibid., 84.

²⁷ Ibid., 83. Antoljak očitito smatra da je riječ o dva osvajanja Grčke (vidi op. cit., str. 84), a ne o jednoj vijesti koja je različito datirana. O tome vidi npr. A. A. Vasiličev, History of the Byzantine Empire I, Madison (Wisconsin), 1958, 196.

Slavena (i Hrvata: S. A.) u Dalmaciju, koju su oduzeli Bizantincima.«²⁸ Antoljaku ne smeta što Izidor ne spominje Hrvate. Ako ta vijest »automatski ruši« našu tezu, kako li bi je tek rušila da su Hrvati spomenuti!²⁹

3. Protiv naše teze o kasnijem dolasku Hrvata ustao je i V. Koščak koji je prigovorio da smo potpuno prešutjeli »sukladne vijesti Porfirogeneta i Tome Arcidakona o hrvatskim rodovima koji su došli iz Poljske na Jadran« i da smo posve ispustili »iz vida Ljetopis Popa Dukljanina u kojem se govori o (...) Crvenoj Hrvatskoj koja je nespojiva s kasnim dolaskom Hrvata«.³⁰ Mi smo se već na drugom mjestu izjasnili o toj kritici,³¹ na što je uslijedio i Koščakov odgovor na naše dodatne analize.³² Zato ćemo se ovdje ograničiti na kratak sažetak tih oprečnih teza.

Najprije o Tomi Arcidakonu. Po nama osnovna je Tomina koncepcija posve ukratko ovo: Hrvati su starosjedioci u Hrvatskoj. Sedam ili osam tribusa³³ Slavena — Gota došlo je kasnije iz Poljske (ili Češke), nametnulo se starosjediocima Hrvatima, ugnjetavalo ih i konačno se s njima stopilo u jedan narod. Prema tome, prema Tominoj koncepciji sedam ili osam slavensko-gotskih tribusa nisu Hrvati.

Naprotiv, prema Koščaku Toma čas udružuje, a čas poistovjećuje Hrvate s Gotima, prema tome, »sedam ili osam rodova plemića« može se odnositi samo na Hrvate. Nije točno, nastavlja Koščak, da se poistovjećivanje tih sedam ili osam rodova s Hrvatima protivi Tominoj koncepciji, jer su za njega Hrvati, Goti i Slaveni isti narod. To se potpuno podudara s vijestima iz 30. glave DAI pa se oba pisca u bitnome slažu: Sedam-osam plemenitih rodova (Toma) ili sedmero braće (Porfirogenet) došli su u prvoj polovici VII stoljeća iz krajeva Poljske i Češke. »Na prešućivanje te podudarnosti moramo ponovno skrenuti

²⁸ Loc. cit.

²⁹ Tezu o tome da »Grčka« u Izidora obuhvaća Ilirik ili dio Ilirika iznio je već P. Charanis, *Graecia in Isidore of Seville*, *Byzantinische Zeitschrift*, 64, 1971, (ponovo tiskano u *Studies on the Demography of the Byzantine Empire*, London, 1972) pa je to, mislimo, trebalo navesti.

Nije baš točno da je Izidorov podatak u nas »malo zapažen« i da ga ne spominje Grafenauer. Na Izidorov podatak upozorio je već St. Stanojević, *Vizantija i Srbi II*, Novi Sad 1906, 209, bilješka 15, nakon njega spomenut ćemo samo npr. F. Barišić, *Čuda Dimitrija Soluskog kao istorijski izvori*, Beograd 1953, 91 itd. Izidora je upotrijebio i B. Grafenauer, *Nekaj vprašanj iz dobe naseľevanja južnih Slovan*, *Zgodovinski časopis*, IV, 1950, 76.

³⁰ Koščak, Vladimir. Pripadnost istočne obale Jadrana do Splitskih sabora 925—928. *Historijski zbornik*, god. XXXIII—XXXIV, 1980—1981, 294.

³¹ Margetić, *Marginalije*, cit., 255—260.

³² Koščak, Vladimir. O nekim pitanjima hrvatske povijesti u ranom srednjem vijeku. *Historijski zbornik*, god. XXXVII, 1984, 211—216.

³³ Mi smo preveli tribus sa četa, čemu Koščak, op. cit., 211 prigovara kao pogrešnom prijevodu i prevodi kao »rod«. Naše je mišljenje da tribus ovdje treba prevesti kao »četa« iz razloga koji daleko prelaze okvire ovoga rada. Budući da je to za našu diskusiju marginalno pitanje, ostavili smo u tekstu »neutralni« izraz tribus. Usput rečeno mi mislimo da tribus nije isto što i generatio, genus. Kada se tribus kao četa »teritorijalizira«, on postaje »regio, tractus«. Pitanje smo dotakli u Margetić, *Lujo, Srednjovjekovno hrvatsko pravo, Stvarna prava*, Zagreb, Rijeka, Čakovec 1983, 115 i dalje, ali ono bi zahtijevalo dalje obrade i diskusije.

pažnju.«³⁴ Uostalom, završava Koščak, »zar ne govori već i to što Toma drži Hrvate za starosjedioce, a zatim ih poistovjećuje s Gotima i Slavenima, da su oni morali doći vrlo rano, a ne tek pod kraj VIII stoljeća».

Mi sa svoje strane nemamo ovdje više ništa dodati. Na čitatelju je da ocijeni što je bila Tomina koncepcija i da li se ona slaže s koncepcijom iznesenom u 30. poglavlju DAI. Pri tome treba imati na umu da ovdje nije pitanje vjerodostojnosti obaju izvještaja, nego je riječ o tome što su Toma i pisac 30. poglavlja mislili kad su pisali svoje izvještaje.

A sada o Popu Dukljaninu. Po nama Ljetopis Popa Dukljanina nije dokaz za dolazak Hrvata u VII stoljeću, jer on govori o Bijeloj i Crvenoj Hrvatskoj tek u doba kralja Svetopeleka, koji je navodno vladao u doba bizantskog cara Mihajla (842—867) i pape Stjepana VI (885—896). Prije Svetopeleka spominju se samo Goti i Slaveni, i to Goti negdje potkraj V i u prvoj polovici VI stoljeća, a Slaveni nekih 30 godina kasnije.³⁵

Naprotiv, Koščak tvrdi da »Ljetopis Popa Dukljanina govori o Crvenoj Hrvatskoj u VII i VIII stoljeću u primorskim ravninama današnje Albanije.«³⁶ Naime, Crvena Hrvatska protezala se za Svetopeleka do »grada Bambalone koji se sada zove Drač«. Međutim, nastavlja Koščak, već u doba kralja Svevlada, koji je naslijedio prvoga gotskoga kralja u Iliriku, Ostrojla, granice kraljevstva utvrđene su s »Polonijom«, tj. identično kao i kasnije za Svetopeleka. Kako s druge strane znamo da je ostrogotsko kraljevstvo dopiralo samo do Budve, to se dio južno od Budve ne može odnositi na Gote, ali ni na Svetopelekovu Crvenu Hrvatsku, jer ni ona nije dosegala do Drača. Riječ je zapravo o onim Dalmatinskim Hrvatima koji su se odvojili i zavladali »Ilirikom«, tj. po Hauptmannu o Dukljaninovoj Crvenoj Hrvatskoj, jer je u sredini X stoljeća »Ilirik« označavao Dračku temu. Ali, već u IX stoljeću Crvena Hrvatska u primorskim ravninama današnje Albanije više nije postojala jer su se Hrvati vjerojatno povukli na područje Porfirogenetove Duklje na Drimu do Kotorškog zaljeva. Zasluga je Popa Dukljanina što je pojam Crvene Hrvatske, koji je morao naći u nekom starom zapisu, sačuvao. Ipak je pitanje, s koliko je prava Pop Dukljanin ime Crvene Hrvatske protegnuo i na područje kasnije Dukljanske ili Zetske kraljevine.

Ukratko, mi tvrdimo da Pop Dukljanin govori o Crvenoj Hrvatskoj tek u sredini IX stoljeća. Naprotiv, Koščak tvrdi da Pop Dukljanin govori o njoj već u VII i VIII stoljeću. Treba priznati da bi Koščakova teza bila vrlo uvjerljiva da je Pop Dukljanin bar jedan jedini put spomenuo Crvenu Hrvatsku prije IX stoljeća. Na čitatelju je da se prikloni onome shvaćanju koje mu se čini ispravnijim.

4. Od ostale diskusije između Koščaka i nas zadržali bismo se ovdje samo na još jednoj karakterističnoj pojedinosti, u kojoj je slijed Koščakovih i naših misli osobito lako pratiti.

Košćak tvrdi da je nakon smrti cara Ludovika II 875. godine »Hrvatska (...) uvučena u borbe za Ludovikovu baštinu između Ludovika Njemačkog (...) i njegova sina Karlmana u čijoj vlasti je tada bila Istra.«³⁷ U primjedba-

³⁴ Koščak, op. cit., 212.

³⁵ Margetić, op. cit., 258—260.

³⁶ Koščak, op. cit., 231.

³⁷ Koščak, Pripadnost istočne obale, cit., 314.

ma na Koščakov rad napomenuli smo u bilješci da je riječ o zabuni na koju je Koščak bio naveden jednom Šišićevom greškom.³⁸ Koščak ne prihvaća tu našu usputnu doista nevažnu primjedbu: »Margetić nam (...) pripisuje nekakvu pogrešku u bilješci (...) koju teško da će itko razumjeti.«³⁹ Čini nam se da je naša primjedba ipak bila vrlo jasna. Naše su riječi glasile: »Koščak je zabunom preuzeo lapsus calami iz Šišića, Povijest Hrvata 355, ispravljen već od samog Šišića, n. dj. XVI. Riječ je dakako o Karlu Čelavom.« Te po Koščaku nerazumljive riječi znače ovo: Šišić je u svojoj knjizi Povijest Hrvata, Zagreb 1925, na str. 355 zabunom spomenuo Ludovika Njemačkog, kao protivnika Karlmana (sina Ludovika II), ali je tu grešku primijetio još za vrijeme tiskanja istoga rada pa je u »Ispravicima i dodacima« na str. XVI istoga djela tu svoju grešku ispravio ovako: »Str. 355 redak 11 odozdo u tekstu ispravi 'Ludovika Njemačkog' u Karla Čelavog. Moramo priznati da nam se i bez te 'interpretacije' naše riječi čine posve jasnim i zato smo skeptični prema njegovoj tvrdnji da će tu bilješku 'teško itko razumjeti'.« Ipak, zašto Koščak uporno tvrdi da su se za baštinu Ludovika II borili Ludovik Njemački i njegov sin Karlman? Mi smo ipak još uvijek skloni vjerovati da se radi o Koščakovoj zabuni i ne vjerujemo da Koščak ne zna te elementarne stvari.

U ostala mnogobrojna naša neslaganja ne bismo se ovdje upuštali jer nam se čini da bismo njima samo zamarali čitatelja, a naš »odgovor na odgovor« ispaao bi predugačak i utoliko nepotreban što bi uglavnom samo ponavljao argumente i stavove jednoga i drugoga.

Dakako to ne znači da Koščakov rad nije zanimljiv, a usporedba Koščakovih i naših argumenata je sigurno poučna.

5. N. Klaić prihvatila je »naše analize avarsko-bizantskih odnosa tridesetih godina VII stoljeća«,⁴⁰ koje su nas »dovele do prihvatljivog mišljenja da hrvatske seobe« u to doba nije bilo. Našim analizama prigovorila je dvoje:

1) Nije jasan naš stav prema narodnoj tradiciji, osobito o položaju stare hrvatske domovine, jer na nekim mjestima kao da branimo narodnu tradiciju a onda je ponovno zabacujemo. N. Klaić se zbog toga pita koja je naša »posljednja riječ«.⁴¹ Uz to N. Klaić tvrdi da smatramo da su Franci bili gospodari Sjevernih Hrvata u Bijeloj Hrvatskoj krajem VIII stoljeća.⁴²

2) Naš prijedlog o dolasku Hrvata koncem VIII stoljeća na poziv Avara N. Klaić zabacuje jer da je riječ o tezi koja se ne temelji na izvorima.⁴³

³⁸ Margetić, op. cit., 270.

³⁹ Koščak, O nekim pitanjima, cit., 221.

⁴⁰ Klaić, O problemima stare domovine, cit., 254.

⁴¹ Op. cit., 256.

⁴² Op. cit., 267. Usput budi rečeno, mi doista mislimo da se po anonimovoj koncepciji, koju je preuzeo iz narodne tradicije avarsko-hrvatski ratovi dešavaju koncem VIII stoljeća. O tome smo podrobnije pisali u našem radu Konstantin Porfirogenet, cit., 24—25. Mi mislimo da je moderni čitatelj podsvjesno pod dojmom 31. poglavlja.

Uz to, mi mislimo da su i car i anonim imali na raspolaganju izvještaje u carskoj arhivi, koje je anonim donekle »ažurirao«, a car »skovao u probizantskom duhu«. Vidi op. cit., 22.

Pri tim našim shvaćanjima, koja nam se čine uvjerljivim, ostajemo i dalje.

⁴³ Op. cit., 256—257. Smatramo da su prigovori N. Klaić izneseni u neopravdano oštrom tonu.

Što se tiče našega stava o vjerodostojnosti narodne tradicije, mi smo se toliko puta u svom radu ogradili od nje da nam se čini da smo u vezi s time jasni i eksplicitni. Svoje nepovjerenje čak možda i prečesto ponavljamo.⁴⁴ Istina je da i mi pokušavamo pronaći »izvornu narodnu tradiciju« i pri tome naslućujemo da su po njoj Hrvati došli u novu domovinu po nalogu Franaka, ali i prilikom našega traženja »izvorne« narodne tradicije ističemo da je i takva »izvorna« tradicija nepouzdana.⁴⁵ Mi kažemo da »pripovijest anonima, što se temelji na narodnom predanju ima sasvim jasnu poruku: Sjeverni Hrvati bili su podređeni Francima« pa te riječi (N. Klaić navodi u kurzivu, čini se kao dokaz da je to naše mišljenje (a ne samo iznošenje pričanja 30. poglavlja) i donosi zaključak da smo pogriješili jer smo previdjeli »najvažniju činjenicu: Sjeverni Hrvati, kojih doseljenje stavlja (misli se Margetić: L. M.) u posljednje godine VIII stoljeća iz Bijele Hrvatske nisu mogli imati nikakve veze s Francima«.⁴⁶ To je valjda ipak prigovor narodnoj tradiciji, a ne nama, koji čak izričito kažemo da je »sasvim malo vjerojatna uloga Franaka u selidbi Hrvata na jug«.

Ukratko, ako se sine ira et studio pročita »poruka« naših izvođenja na str. 14—15 i 30—31, onda je ona posve jasna i nekontradiktorna: istakli smo da anonimova priča teče »glatko i upravo uvjerljivo«, ali da u nju nemamo osobita povjerenja, pokušali smo iz anonimove priče pronaći narodnu tradiciju »u izvornom obliku« i ustvrdili da je ona možda glasila da su Hrvati došli u novu domovinu po nalogu Franaka, ali smo i prema takvoj eventualnoj narodnoj tradiciji izrazili svoju skepsu. Zato nam se čini neopravdana kritika N. Klaić da smo od Hauptmanna i Grafenauera preuzeli »ideju o velikoj vrijednosti tobožnje narodne hrvatske tradicije«.⁴⁷

Što se pak tiče pitanja odakle su došli Hrvati, o njemu se uopće nismo izjasnili. Kako ne vjerujemo u ulogu Franaka pri dolasku Hrvata i kako je anonimova priča drugorazredno vrelo koje nas nimalo ne veže nijednim svojim podatkom, preostalo nam je ili da iznesemo svoje vlastito mišljenje kao puku hipotezu ili da temeljito proučimo to pitanje u svoj svojoj širini i kompleksnosti. Pri tome bi trebalo uzeti u obzir toponomastiku, arheologiju, vijesti iz zapadnih (npr. podatke iz isprave o prostiranju praške nadbiskupije iz kasnoga XI stoljeća) i istočnih vrela (npr. Nestora, arapske putopisce itd.), razmotriti čitavu literaturu o tome, zauzeti stav o dosadašnjim rezultatima i shvaćanjima u literaturi i dati naš prijedlog. I doista, mi smo već 1977. godine bili pripremili opsežan materijal, ali smo utvrdili da je pitanje stare hrvatske domovine skrajnje teško i kompleksno i da zahtijeva posebnu studiju. Zato smo dali našem radu oprezan naslov Konstantin Porfirogenet i vrijeme dolaska Hrvata, smatrajući da su naši rezultati dovoljno zaokruženi da se o njima može povesti diskusija. To što je N. Klaić prihvatila osnovnu, čini nam se vrlo dokumentiranu tezu našeg rada dokazuje nam da smo u tome bili u pravu i da i rad bez našega izjašnjavanja o tome odakle su Hrvati došli ima izvjesnu vrijednost.

⁴⁴ Vidi npr. Margetić, Konstantin Porfirogenet, cit., 15, 30—31 i 79.

⁴⁵ Op. cit., 15, bilješka 14.

⁴⁶ Klaić, op. cit., 257.

⁴⁷ Ibid., 257.

Prigovor N. Klaić da se naša teza o dolasku Hrvata na poziv Avara krajem VIII stoljeća ne temelji izravno na vrelima opravdan je. Na žalost, o tome kako su Hrvati došli u svoju današnju domovinu, tj. da li na vlastitu ili tuđu inicijativu, prvorazredna vrela šute pa znanstvenicima koji se bave tim pitanjem ne preostaje drugo nego da predlože svoje shvaćanje koje se nužno temelji dijelom na drugorazrednim izvorima (u prvom redu na poglavljima 29—31 DAI Konstantina Porfirogeneta), a dijelom na arheološkim podacima, toponomastici i slično. Evo ukratko slijeda misli koji nas je doveo do naše teze.

Polazna točka od koje smo krenuli bila je da treba razlikovati dolazak Slavena od dolaska Hrvata i da su Hrvati (bolje reći Protohrvati) vojnička grupacija koja je došla nakon Slavena.

Nadalje, uzeli smo u obzir okolnost da suvremeni bizantski i franački izvori ne spominju Hrvate u VII i VIII stoljeću. Tu šutnju objašnjavamo time što ni Bizant ni Franci nisu imali nikakva udjela pri dolasku Hrvata. Osobito je značajna šutnja franačkih izvora, koji za VIII stoljeće donose veći broj važnih vijesti o raznim slavenskim plemenima i narodima, ali nikad ni riječi o Hrvatima.

Preostaje, dakle, samo jedno od dvojega: ili su Hrvati došli vlastitom inicijativom ili na poziv Avara. Prodor Hrvata kroz golemo područja avarsko-slavenskog »plemenskog saveza« nije nam se činio vjerojatan. Ne preostaje dakle drugo nego prihvatiti tezu da su Hrvati došli u svoju novu domovinu uz suglasnost Avara. Pri tome se otvaraju dva pitanja: kada i zašto bi Avari bili inicijatorima dolaska Hrvata.

Prema anonimovu izvještaju proizlazi po našem mišljenju da su Hrvati došli potkraj VIII stoljeća. Naime, anonimov se izvještaj ne smije čitati pod utjecajem vijesti iz poglavlja 31, gdje se navodi da su Hrvati došli za Heraklija kao ni pod utjecajem našega znanja da su Avari sa Slavenima definitivno zauzeli rimsku Dalmaciju u drugom desetljeću VII stoljeća. Ako su Hrvati došli neposredno prije avarsko-franačkih ratova, njihov se dolazak može uvjerljivo objasniti pregrupacijom avarskih vojnih snaga u očekivanju franačkog napadaja. Avari povlače odasvud svoje jedinice i zamjenjuju ih u današnjoj Lici, zapadnoj Bosni i Dalmaciji oko Zadra i Splita sa »savezničkim« četama Hrvata.

Treba priznati da postoji još i drugi pristup. Možda bi doista trebalo odbaciti sve (ili tako reći sve) anonimove vijesti o dolasku Hrvata kao narodnu legendu. Kako Franci i Bizant ne dolaze u obzir kao inspiratori dolaska Hrvata, možda bi trebalo povezati dolazak Hrvata s velikim perturbacijama koje su se dogodile u istočnoj Evropi i u avarskom kaganatu oko 670. godine, kada u Panoniju dolaze nove snage (tzv. drugi avarski kaganat). U izvanredno burnoj situaciji, koja je tih godina bitno izmijenila etničku situaciju u Panoniji i na Balkanu možda ima mjesta i premještanju dijela hrvatskih vojnih jedinica iz »Velike Hrvatske« u novu domovinu. U takvoj situaciji može se zamisliti i migracija Hrvata na jug na vlastitu inicijativu.

Doduše, takav pristup nas još više udaljuje od anonimova teksta i narodne tradicije. U svakom slučaju, anonimov tekst koliko god ga čistili logičkim, filološkim, povijesnim i drugim pristupima nikada neće promijeniti svoju osnovnu značajku: to je samo drugorazredni izvor, i to u cjelini.

6. I. Goldstein se dotaknuo našega rada na izvanredno koncizan način. On se pita zašto je do »pune afirmacije hrvatskog imena u inozemstvu došlo tek stotinjak godina nakon Einharda« i odgovara: »To, očito, nije zato što su se Hrvati doselili tek potkraj 8. st., kako tvrdi Lujo Margetić, iako ovi podaci idu u prilog njegovoj tezi.« Ako smo dobro razumjeli Goldsteina, neodrživost naše teze je očita pa o njoj ne treba potrošiti nijednu riječ. Istina je doduše da činjenice koje navodi Goldstein govore u prilog našoj tezi, ali ni to je ne može spasiti. Po Goldsteinu dolazi do kasne upotrebe hrvatskog imena »zato što se hrvatska državna organizacija tek rađala«. ⁴⁵

Nije li Goldstein možda ipak previše olako prešao preko naše svestrane i mukotrpne analize?

Uostalom, Goldstein nas nije uvjerio u svoju uopćenu tvrdnju da se hrvatsko ime kasno pojavilo zato što se hrvatska državna organizacija tek rađala. Takve je uopćene tvrdnje vrlo teško pobijati, ali pokušat ćemo upozoriti na neke okolnosti.

Po Goldsteinu su se Hrvati doselili u VII stoljeću na Balkan kao ratnička manjina, »Protohrvati«, koja se stopila sa slavenskom većinom. ⁴⁶ Ako smo dobro razumjeli Goldsteina, Protohrvati su se nametnuli Slavenima kao vladajuća grupacija, slično kao npr. Bugari nad Slavenima. To znači da su Hrvati već u ranom VII stoljeću imali svoju državnu organizaciju, jer je nezamislivo da bi se Slaveni dali podrediti vladajućoj grupaciji, ako ta nema čvrstu vojničko-državnu organizaciju kojom brani svoj privilegirani, nadređeni položaj. Ta je državna organizacija postojala dakle od početka VII do sredine IX stoljeća, recimo oko 230 godina, a da nitko nikada ni unutar te države ni izvan nje nije upotrijebio ime vladajućeg naroda. Bugari se odmah nazivaju Bugarima, Langobardi odmah Langobardima itd., jedino je Hrvatima trebalo čekati preko 200 godina. Nije li to čudno?

Ali to nije sve. Nama se čini da je najjači hrvatski vladar bio Trpimir. Njega prvorazredni suvremeni izvor zove kraljem (Gottschalk), i to »usput«, dakle bez ikakve političke tendencije uvećavanja. Gottschalk naročito ističe da i narod zove Trpimira kraljem i da je pobijedio Bizantince. O njemu je sačuvan priličan broj izvora (tzv. Trpimirova darovnica, vijesti u Konstantina Porfirogeneta, kameni spomenici itd.) — svakako neusporedivo više nego o Tomislavu. A to je i razumljivo. Za Trpimira je Hrvatska bila vrlo jaka jer su Franci i Bizant u to vrijeme doživljavali krizu. Naprotiv, već od 867. godine uloga Bizanta na Balkanu naglo jača pa je Tomislav bio samo neko vrijeme interesantan za Bizant kao saveznik protiv opasnoga bugarskog vladara Simeona. Do ponovnog uspona Hrvatske treba čekati sve do XI stoljeća, kada je to omogućilo slabljenje Bizanta nakon smrti Bazilija II.

Ukratko, Hrvatima nije trebalo čekati preko 200 godina da »dozrije« državna organizacija. Oni su je imali odmah nakon svog dolaska pa čim je (čini nam se oko 828. godine) opao pritisak Franaka, do tada vazalna hrvatska država na Balkanu odmah postiže samostalnost i razvija punu snagu.

⁴⁵ Goldstein, Ivo, Ponovno o Srbima u Hrvatskoj u 9. stoljeću. »Historijski zbornik«, god. XXXVII, 1984, 238—239.

⁴⁶ Ibid., 245

Eto, to su razlozi zbog kojih nas Goldsteinova teza nije uvjerila. Razlozi su doduše uopćeni, ali je takva, pa čak i mnogo više, protivna Goldsteinova teza.

7. Na kraju, još nekoliko riječi. Analiza i diskusija vijesti iz Porfirogenetova DAI, Popa Dukljanina i Tome Arcidakona doista je potrebna i korisna. Mnogo toga uočeno je na što se prije nije polagalo dovoljno pažnje. Ali, rezultat je ipak nužno vrlo ograničena dometa. Riječ je o drugorazrednim vrelima čijim se podacima treba vrlo oprezno koristiti, i to samo ako su sami po sebi vrlo uvjerljivi (ali i to je nepouzdan kriterij) ili ako su potvrđeni drugim vjerodostojnijim vrelima (ali, onda nam baš i ne služe). Zato nam se čini da bi bilo još mnogo korisnije kad bi se napori znanstvenika usmjerili na druge pouzdane izvore. Ne možemo a da ne izrazimo izvjesno svoje nezadovoljstvo okolnošću da su naše temeljite analize bizantskih vrela za VII stoljeće tek ponegdje usput spomenute, dok bi ponovna analiza npr. našeg tumačenja Pizidinih epova *De expeditione persica* i *Bellum Avarum* i naše teze da je avarski neuspjeh pod Konstantinopolom 626. god. bio mnogo manji nego što se to obično misli i da on nije značio nikakvu prekretnicu — bila od najveće koristi za stvarno unapređivanje našega znanja o našoj prošlosti u VII stoljeću. Mi smo pokušali mukotrpnom analizom franačkih vrela dokazati da je knez Vojnomir hrvatski knez pa bi bilo važno utvrditi da li su naše analize točne ili nisu i da li su doista, protivno Hauptmannovim tvrdnjama, *Annales Laureshamenses* pouzdaniji izvor od *Chronicon Moissiacense*. Mi tvrdimo da dalmatinski gradovi od VII do pred kraj VIII stoljeća nisu bili pod Bizantom — a jedan jedini ozbiljni i vjerodostojni podatak (ali dakako ne uopćena razmišljanja) pobio bi tu našu tezu. Mi smo uzalud tragali za takvim podatkom u razmjerno bogatim bizantskim vrelima i, eventualno, u rezultatima arheoloških istraživanja, ali smo spremni promijeniti svoje mišljenje ako bi se takav podatak pronašao.

Mislimo da bi to trebao biti težak, ali izgledan smjer budućih istraživanja.

Riassunto

ANCORA SULLA VENUTA DEI CROATI

Lujo Margetić

Nel suo saggio l'autore esamina le proposte di N. Klaić riguardanti un frammento del *De administrando imperio*, scritto da un anonimo, e la venuta dei Croati. L'anonimo dice che i Croati nella loro antica dimora erano subordinati ai Franchi. Questo secondo la Klaić, non può significare che una cosa; i Croati sono venuti dalla Carantania nel secolo IX rimanendo sudditi dei Franchi fino a Branimiro. L'autore tenta di dimostrare che il racconto dell'anonimo non si può collegare né alla Carantania né al principe croato Branimiro e che un altro frammento dell'anonimo, quello dove si parla della partenza dei Croati verso l'Ilirico e la Pannonia, sia da mettere in relazione con la «Croazia Pannonica» di Liudevit, principe pannonico.

In seguito l'autore prende in considerazione le critiche di M. Suić, S. Antoljak, V. Koščak, N. Klaić e I. Goldstein concernenti le tesi proposte dall'autore nel suo saggio *Konstantin Porfirogenet* i vrijeme dolaska Hrvata pubblicato nello »Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije« (vol. 8, 1977, pp. 5—88) e cerca di dimostrarne l'infondatezza e la validità delle proprie tesi.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAČ: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

Bernard STULLI, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

LEKTOR

i

KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Pretplate i narudžbe šaljite na adresu:

Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 1000 din.

Izdavanje časopisa sufinancira

Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH — VII.
Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — svibanj 1986.